

УДК 37.013.73

[https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-3\(17\)-327-334](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-3(17)-327-334)

Захарін Сергій Володимирович доктор економічних наук, головний науковий співробітник відділу історії та філософії освіти, Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України, вул. Січових Стрільців, 52Д, м. Київ, 04053, <https://orcid.org/0000-0002-1263-8170>

ГЛОБАЛЬНІ ВИКЛИКИ ЧАСУ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті розглянуто питання освіти дорослих в Україні як складової безперервної освіти, освіти впродовж життя. Висвітлено глобальні тенденції в сфері освіти дорослих, зокрема форми освіти дорослих та використання нових технологій. Визначено, що таке формальна й неформальна освіта; показано, що освіта дорослих є частиною загальної освітньої системи, що забезпечує постійний і безперервний процес підвищення рівня освіченості населення. Виокремлено невід’ємну частину безперервної освіти якою є освіта дорослих, яка за змістом, формою, технологією, методами і методиками навчання якісно відрізняється від інших освітніх галузей. Вона може суттєво змінити життя та відкрити нові можливості: навчатися у системах формальної неформальної, та інформальної освіти, розкривати свій мистецький та культурний потенціал, вести здоровий спосіб життя, покращувати можливості працевлаштування.

Обґрунтовано, що таке навчання протягом життя та встановлено, що освіта дорослих є тим складником загальної освітньої системи, який забезпечує постійний і безперервний процес підвищення рівня освіченості населення. Освіту дорослих розглядають як один із механізмів зміцнення суспільства та підвищення якості життя.

Проаналізовано різні законопроекти які передбачають солідарний розподіл обов’язків та відповідальності між державою, стейкхолдерами та громадянами. У цьому русі встановлено, що реформування та вдосконалення системи освіти дорослих дозволить, на нашу думку, розвивати її як цілісну систему, яка підвищить рівень розвитку особистості та суспільства, відновить права кожного громадянина на безперервну освіту протягом життя, а також створить об’єктивні умови для максимального зростання. Доведено, що сучасна освіта дорослих має здійснюватися у різних формах (формальній, неформальній, інформальній) та створювати умови для засвоєння знань, формування умінь та навичок (компетентностей та програмних результатів) задля реалізації життєвих цілей людини. Вона має надавати людині можливість розвиватися, опановувати нові сфери діяльності та забезпечувати

вдосконалення професійної компетентності. Отже, завершальною метою освіти дорослих, на нашу думку, є формування компетентної, конкурентоспроможної особистості, яка з активною громадською позицією, бере участь в економічному, соціальному й особистому житті.

Ключові слова: освіта дорослих; система освіти; форми освіти дорослих; стейкхолдери; освітні інновації.

Zakharin Serhii Volodymyrovych Doctor of Economic Sciences, Chief Researcher of the Department of History and Philosophy of Education, Institute of Pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Sichovykh Striltsiv St., 52D, Kyiv, 04053, <https://orcid.org/0000-0002-1263-8170>

GLOBAL CHALLENGES OF ADULT EDUCATION IN UKRAINE

Abstract. The article examines the issue of adult education in Ukraine as a component of continuous education, lifelong education. Global trends in the field of adult education are highlighted, including forms of adult education and the use of new technologies. It is determined what formal and informal education is; it is shown that adult education is part of the general educational system, which ensures a constant and continuous process of raising the level of education of the population. An integral part of continuous education, which is adult education, is singled out, which is qualitatively different from other educational fields in terms of content, form, technology, methods and teaching methods. It can significantly change life and open up new opportunities: study in formal, informal, and informal education systems, reveal your artistic and cultural potential, lead a healthy lifestyle, and improve employment opportunities.

It is substantiated what lifelong learning is, and it is established that adult education is a component of the general education system that ensures a constant and continuous process of raising the level of education of the population. Adult education is considered as one of the mechanisms of strengthening society and improving the quality of life.

Various draft laws that provide for the joint distribution of duties and responsibilities between the state, stakeholders and citizens have been analyzed. In this movement, it was established that reforming and improving the system of adult education will, in our opinion, allow to develop it as a holistic system that will increase the level of development of the individual and society, will restore the rights of every citizen to continuous education throughout life, and will also create objective conditions for maximum growth. It has been proven that modern adult education should be carried out in various forms (formal, informal, informal) and create conditions for the assimilation of knowledge, the formation of abilities and skills (competencies and program results) for the realization of a person's life goals.

It should provide a person with the opportunity to develop, master new areas of activity and ensure improvement of professional competence. So, the final goal of adult education, in our opinion, is the formation of a competent, competitive personality, who takes an active public position and participates in economic, social and personal life.

Keywords: education system, adult education, form of adult education, stakeholders, educational innovations.

Постановка проблеми. Тотальна війна та введення воєнного стану в Україні мали потужний і руйнівний вплив не лише на інфраструктуру, а й на економіку країни. Сфера освіти, одна з найбільш постраждалих від війни в Україні, стикається з новими викликами.

Освітні реформи в Україні сьогодні докорінно змінили зміст і структуру освіти. Назріла повна перебудова існуючої системи освіти, оскільки вона вже не відповідає сучасним вимогам і не готує вчасно людей для вирішення нових глобальних проблем. Якісно нові виклики, що постають перед суспільством і сучасною системою освіти, вимагають серйозної інституційної модернізації, змістових і стратегічних цільових змін. Освіта має забезпечувати засоби вирішення таких викликів, враховуючи всю різноманітність світоглядних підходів і альтернативних систем знань, використовуючи нові можливості в галузях науки і техніки.

У цьому контексті особливого значення набуває переосмислення мети виховання та організації навчання. Освіта супроводжує людину по життю. Така освіта є запорукою початку нового життя, допомагає вирішити життєві та професійні проблеми та покращити особисте, сімейне, професійне та громадське життя.

Невід'ємною частиною безперервної освіти є освіта дорослих, яка за змістом, формою, технологією, методами і методиками навчання якісно відрізняється від інших освітніх галузей. Вона може суттєво змінити життя та відкрити нові можливості: навчатися у системах формальної неформальної, та інформальної освіти, розкривати свій мистецький та культурний потенціал, вести здоровий спосіб життя, покращувати можливості працевлаштування [4]. Потреба освіти дорослих сьогодні визначається динамікою економічного, соціального і науково-технічного прогресу, збільшенням вільного часу людей. Це зумовило для багатьох дорослих потребу підвищити професійний рівень, їх цікавить компетентність та професіоналізм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми освіти дорослих розглядають такі зарубіжні дослідники, як С. Хоул, Д. Кемпбел, С. Вернер, Т. Грехем та інші. Окремі аспекти освіти дорослих у сучасній українській освіті досліджували Н. Ничкало, В. Даниленко, Л. Сігаєва, С. Болтівець,

С. Саган, та інші. Освіту дорослих зарубіжжя досліджували такі вітчизняні вчені як С. Сисоєва, О. Сухомлинська, О. Лещинський, Н. Бідюк та інші.

В Україні, як і в багатьох розвинених країнах світу, велике значення мають науково-практичні питання освіти дорослих, вже існують успішно реалізовані різноманітні освітні програми та навчально-методичні комплекси для підготовки.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Проте, на нашу думку, незважаючи на достатню кількість досліджень різних аспектів організації освітнього процесу в Україні, не вистачає системного та наукового аналізу розвитку саме освіти дорослих.

Так, в існуючому на цей час проєкті Концепції розвитку освіти України на період 2015-2025 років [5], освіта дорослих як структурний елемент освіти не виділена, що, ми вважаємо, не відповідає існуючим соціально-економічним потребам українського суспільства та перешкоджає осучасненню економіки знань відповідно до вимог європейського економічного й культурного простору. Таким чином, виникає нагальна потреба у теоретико-методологічному аналізі сучасного стану освіти дорослих в Україні.

Мета статті полягає у аналізі проблеми освіти дорослих як складової навчання протягом життя.

Виклад основного матеріалу. Освіта дорослих є частиною загальної освітньої системи, що забезпечує постійний і безперервний процес підвищення рівня освіченості населення. Увага до освіти дорослих із боку міжнародних організацій та урядів розвинених країн свідчить, що її розглядають як один із механізмів зміцнення суспільства та підвищення якості життя.

Поліпшення доступу до освіти впродовж життя всіх людей, незалежно від їхнього віку, майнового стану, культурних чи будь-яких інших особливостей, не лише сприяє реалізації базового соціального права на освіту, а й є запорукою зростання соціальної безпеки, адже вищий рівень освіченості в середньому формує більш адаптованих та соціально відповідальних громадян. При цьому, звичайно ж, потрібна цілеспрямована та обґрунтовано-наукова національна політика у сфері освіти дорослих, приклади якої можна бачити, зокрема, у країнах Європейського Союзу.

Навчання протягом життя – це система освітніх практик, що трактують навчання як невід’ємну складову її діяльності життя в будь-якому віці. Це цілісний процес розвитку творчого потенціалу особистості та збагачення її духовного світу.

Україна теж узяла на себе зобов’язання розвивати освіту впродовж життя, підписавши Угоду про Асоціацію з ЄС [6], і базовий закон «Про освіту» [3], де вперше було введено поняття «освіта дорослих».

Водночас Стаття 18 декларує основні положення щодо освіти дорослих і розглядає дане поняття як складову освіти впродовж життя, орієнтовану на виконання права кожної людини, котра досягла повноліття, отримувати безперервне навчання з огляду на її власні потреби та потреби економіки, а також переваги суспільного розвитку [3]. До освіти дорослих належать післядипломна освіта; професійне навчання працівників; курси перепідготовки або підвищення кваліфікації, безперервний професійний розвиток.

На такому континенті, як Європа, освіта дорослих вважається життєво-важливим аспектом дорослого життя, оскільки вона сприяє працевлаштуванню, активній громадянській позиції, соціальному залученню та особистому розвитку.

Освіта дорослих є тим складником загальної освітньої системи, який забезпечує постійний і безперервний процес підвищення рівня освіченості населення. Освіту дорослих розглядають як один із механізмів зміцнення суспільства та підвищення якості життя.

Утім, і на сьогодні залишаються під питанням реалізація права кожної дорослої людини на навчання впродовж життя; доступність різних програм освіти дорослих для всіх груп населення, залежно від їхніх потреб; рівність провайдерів освіти дорослих, зокрема в доступі до фінансування з публічних бюджетів. До того ж у нас немає статистичних даних про кількість здобувачів освіти серед дорослого населення, про суб'єктів освітньої діяльності, які надають послуги у сфері освіти дорослих, та наявні освітні програми.

Освіта упродовж життя може розглядатися як навчання, тривалість якого дорівнює тривалості життя людини. Вона передбачає, що людям необхідно продовжувати вчитися, відновлювати своє навчання протягом усього життєвого шляху.

Однак впродовж років людина змінюється та по-різному піддається навчанню, тому система освіти має бути досить гнучкою. Сьогодні розрізняють не лише середню та додаткову освіту, але і формальну, неформальну, інформальну.

Формальна освіта – вид освіти, яку здобувають за освітніми програмами відповідно до визначених законодавством рівнів освіти, галузей знань, спеціальностей (професій) [1]. Результати навчання визначені стандартами освіти відповідного освітнього рівня, ступеня та здобуття кваліфікацій, які визнає держава. Здобуття такої освіти відбувається у закладах (загальної середньої, фахової передвищої, вищої освіти, освіти професійної, післядипломної освіти тощо), наукових установах за офіційно встановленими і визнаними державними стандартами. Вона є складовою національної системи освіти, інституціолізованою, цілеспрямованою, структурованою, спланованою за сприянням державних і визнаних на рівні держави приватних

закладів. Формальна освіта молоді та дорослих характеризується їхньою участю в освітніх програмах, після закінчення яких видають документи державного зразка (сертифікати, дипломи тощо), що дають право здійснювати оплачувану професійну діяльність за спеціальністю, обіймати вищі посади, продовжувати здобувати нові знання, вдосконалювати професійні вміння та навички упродовж життя.

Неформальна освіта – вид освіти, що уособлює організовану провайдером освітніх послуг навчальну діяльність здобувачів освіти, яка не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти. Може завершуватися присвоєнням професійних або присудженням часткових освітніх кваліфікацій. Неформальна освіта є додатковою та альтернативною щодо формальної освіти у структурі навчання впродовж життя[1]. Щодо її здобувачів вона не має вікових, професійних, інтелектуальних та інших обмежень, слухачами можуть бути представники різних вікових, соціальних та інших груп.

Неформальна освіта передбачає процес навчання, виховання, розвитку молоді та дорослих поза закладами формальної освіти в умовах вільного вибору варіативних, гнучких навчальних програм, результатом якого є досягнення визначених особистісних і професійних цілей.

Як одна з ланок національної системи освіти, неформальна освіта, ґрунтується на засадах приватно-державного партнерства. У багатьох країнах світу розроблено та впроваджено нормативно-правову базу для розвитку неформальної освіти, а також механізми визнання, валідації результатів навчання та акредитації результатів неформальної освіти через систему формальної освіти. Здобувають її у навчальних і просвітницьких центрах, громадських об'єднаннях і спілках, народних університетах, музеях, бібліотеках, студіях, гуртках, школах, майстернях ремесел (зокрема при монастирях) тощо. Останнім часом, завдяки гібридному навчанню, набули поширення курси, тренінгові заняття, індивідуальні заняття з репетиторами, майстер-класи з особистісного й професійного розвитку молоді та різних категорій дорослих тощо. Оплату навчання у закладах неформальної освіти здійснюють через субсидії держави, гранти благодійних організацій, спонсорську підтримку, податкові пільги, кредити на навчання, сплату послуг користувачами.

Інформальна освіти – вид освіти, що передбачає самоорганізоване здобуття людиною певних компетентностей під час повсякденної діяльності, пов'язаної з громадською, професійною та іншими активностями, родиною, дозвіллям тощо[1]. Вона не має вікових, професійних, інтелектуальних обмежень щодо її здобувачів та передбачає індивідуальну пізнавальну діяльність людини у культурно-освітньому середовищі впродовж життя.

Освітня діяльність може відбуватися на робочому місці, у місцевій громаді, за місцем проживання й у повсякденному житті загалом.

Основними характеристиками є: довільний вибір та зміна інтересів, не обмежена формальними, змістовими, часовими параметрами, переважно спланована, необов'язково систематична. Результатів навчання можна піддавати валідації з метою подальшої сертифікації у передбаченому чинним законодавством порядку. Її ототожнюють з самоосвітою (один з основних способів її реалізації), несистемним або випадковим навчанням тощо.

12 січня 2023 року, зроблено черговий важливий крок на шляху законодавчого врегулювання системи освіти дорослих – на засіданні Верховної Ради України розглянуто та прийнято у першому читанні проєкт Закону України «Про освіту дорослих» (реєстраційний № 7039), який розробила робоча група при Міністерстві освіти і науки України [2].

Законопроект є євроінтеграційним, його розроблено на виконання завдання плану заходів із виконанням «Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом і Європейським співтовариством» [6], він врегулює і систематизує відносини у системі освіти дорослих, пропонує нову ідеологію освіти дорослих, що передбачає реіндустріалізацію цієї системи. А також враховує досвід і основні рекомендації Європейського Союзу з питань розвитку освіти впродовж життя та освіти дорослих, а також вітчизняні напрацювання з цього питання.

Крім того, законопроект передбачає солідарний розподіл обов'язків та відповідальності між державою, стейкхолдерами та громадянами:

- за державою закріплюється лідерство у формуванні політики у сфері освіти дорослих та активна участь в цьому процесі місцевих органів влади, громадськості;
- відповідальність за її реалізацію розподіляється між державою (яка сприяє, створює умови, надає підтримку), місцевими органами влади (які створюють умови і забезпечують реалізацію), стейкхолдерами (які забезпечують професійний розвиток своїх працівників) і громадянами, які усвідомлюють необхідність безперервного навчання, внаслідок чого формується суспільна «звичка» на навчання впродовж життя;
- саме розподіл повноважень і відповідальності дає змогу забезпечити конкретні потреби регіонів і громад щодо освіти дорослих, диверсифікувати фінансові ресурси, зробити систему освіти дорослих більш ефективною [2].

Реформування та вдосконалення системи освіти дорослих дозволить, на нашу думку, розвивати її як цілісну систему, яка підвищить рівень розвитку особистості та суспільства, відновить права кожного громадянина на безперервну освіту протягом життя, а також створить об'єктивні умови для максимального зростання.

Висновки. Отже, сучасна освіта дорослих має здійснюватися у різних формах (формальній, неформальній, інформальній) та створювати умови для засвоєння знань, формування умінь та навичок (компетентностей та програмних результатів) задля реалізації життєвих цілей людини. Вона має надавати людині можливість розвиватися, опановувати нові сфери діяльності та забезпечувати вдосконалення професійної компетентності.

Завершальною метою освіти дорослих, на нашу думку, є формування компетентної, конкурентоспроможної особистості, яка з активною громадською позицією, бере участь в економічному, соціальному й особистому житті.

Література:

1. ВУЕ – Велика українська енциклопедія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://vue.gov.ua/Формальна_освіта
2. Закон України «Про освіту дорослих» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/vru-prijnyala-u-pershomu-chitanni-proyekt-zu-pro-osvitu-doroslih>
3. Закон України «Про освіту»: чинне законодавство станом на 05 червня 2018 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
4. Маніфест з освіти дорослих у XXI столітті. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uaod.org.ua/novini/manifest-pro-navchannya-doroslih-u-hh-stolitti/>
5. Проект Концепції розвитку освіти України на період 2015 – 2025 років. Київ, 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.tnpu.edu.ua/EKTS/proekt_koncepc.pdf
6. Угода про асоціацію. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/yevropejska-integraciya/ugoda-pro-asociacyu>

References:

1. VUE – Velyka ukrainska entsyklopediia. [VUE - Great Ukrainian Encyclopedia]. Retrieved from: <https://studfile.net/preview/9155081/page:30/> [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrainy «Pro osvitu doroslykh». [Law of Ukraine "On Adult Education"]. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/ua/news/vru-prijnyala-u-pershomu-chitanni-proyekt-zu-pro-osvitu-doroslih> [in Ukrainian].
3. Zakon Ukrainy «Pro osvitu»: chynne zakonodavstvo stanom na 05 chervnia 2018 roku. [Law of Ukraine "On Education": current legislation as of June 5, 2018]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
4. Manifest z osvity doroslykh u KhKhI stolitti. [Manifesto on adult education in the 21st century]. Retrieved from: <http://www.uaod.org.ua/novini/manifest-pro-navchannya-doroslih-u-hh-stolitti/> [in Ukrainian].
5. Proekt Kontseptsii rozvytku osvity Ukrainy na period 2015 – 2025 rokiv. [Project of the Concept of Education Development of Ukraine for the period 2015-2025]. (2014). Retrieved from: http://www.tnpu.edu.ua/EKTS/proekt_koncepc.pdf [in Ukrainian].
6. Uhoda pro asotsiatsiiu. [Association Agreement]. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/yevropejska-integraciya/ugoda-pro-asociacyu> [in Ukrainian].